

Konklusion

Den historiske kontekst

Forsøget med de 22 grønlandske børn tog form i og blev formet af den historiske tid, det udfoldede sig i. Efter 2. Verdenskrig voksede kravene om ændrede styreforhold og om modernisering af det grønlandske samfund, og i 1950 lagde Grønlandskommissionens betænkning op til en række omfattende forandringer, herunder af skolevæsenet. Det foregik i en kolonial ramme, hvor Grønlands Styrelse, fra 1950 Grønlandsdepartementet, stort set var enerådende i grønlandske sager og spørgsmål; således også i sagen om de 22 grønlandske børn i denne undersøgelse.

Fra en lille grønlandsk elites side lød især efter krigen et krav om øget danskundervisning i de grønlandske skoler for at give grønlændere adgang til uddannelse og stillinger og på længere sigt muligheden for at overtage egne anliggender. Skoleloven i 1950 kan siges at være et svar på både deres og kommissionens ønsker. Med den indførtes de dobbeltsprogede skoler, hvor en stor del af undervisningen skulle foregå på dansk i det ene spor. Det var her, man siden planlagde, at de 22 børn skulle gå i skole.

Samtidig voksede den danske offentligheds opmærksomhed på, hvad man beskrev som rystende leveforhold for den grønlandske befolkning. Presse og eksperter pegede bl.a. på usunde boliger, dårlig ernæring og høj sygelighed og dødelighed samt en stor ulighed mellem grønlændere og danskere i landet. Opmærksomheden faldt også på de mange forsørgerløse, for hvem der i Grønland ikke var etableret hverken børneforsorg eller børnehjem.

I Danmark stod Red Barnet og Dansk Røde Kors med behovet for at finde nye virkefelter, da deres arbejde efter krigen begyndte at klinge af. Begge fik øje på det store behov for hjælp i Grønland, hvor en indsats tilmed ville stille dem i et positivt lys i befolkningen. De foreslog forskellige initiativer for Grønlands Styrelse, som dog afviste dem med henvisning til risikoen for at bringe børnesygdomme til Grønland, problemer med børnenes miljøskifte, transportproblemer; og til, at børnehjem var fremmede for den grønlandske tradition.

Afgørende beslutninger – og afgørende sporskifter

På begge spørgsmål skiftede Styrelsen holdning frem mod sommeren 1950. Holdningsskiftet skal med al sandsynlighed ses i lyset af Grønlandskommissionens betænkning, der lå færdig i februar 1950, og den nye skolelov for Grønland, vedtaget i maj 1950, der begge betonedede nødvendigheden af en markant øgning af grønlandske skolebørns danskundskaber, ligesom kommissionen pegede på behovet for, at børnehjemsbyggeriet måtte tages op ved privat initiativ. Ideerne om et længere Danmarksophold for grønlandske børn og om børnehjemsbyggeri i Grønland kunne dermed kobles til et overordnet politisk formål: I februar-marts 1950 fik Dansk Røde Kors således varm tilslutning fra Grønlands Styrelse og kommissionsformanden til at tage sagen om børnehjem op, og i sommeren 1950 bad Grønlandsdepartementet, som det nu hed, ligefrem Red Barnet om at påtage sig opgaven med børns ophold i Danmark. Derpå indledtes forhandlingerne om, hvordan ideerne konkret skulle realiseres.

De to initiativer var endnu ikke smeltet sammen til ét projekt. Det gjorde de næsten umærkeligt, da Grønlandsdepartementet sent i juli 1950 forelagde dem for de forenede grønlandske landsråd, der behandlede dem som et samlet dagsordenspunkt med to underpunkter: Først Dansk Røde Kors' tilbud om at opføre børnehjem, dernæst nedsendelsen til Danmark af et hold *forældreløse* børn – altså et kriterium, der ikke tidligere havde været nævnt. Der findes ikke kilder til Grønlandsdepartementets overvejelser bag dette nye kriterium, som muligvis blot er udtryk for, at man dermed kunne slå to fluer med ét smæk: Fremme tilegnelsen af dansk for en gruppe børn, og samtidig trække disse ud af det voksende problem med at forsørge forældreløse børn i Grønland. Samtidig var placeringen på børnehjemmet efter Danmarksopholdet både en imødekommelse af

landsrådenes ønske om at sikre børnenes fortsatte gode kår og sikre en fortsat tilegnelse af dansk under opvæksten. Beslutningen blev efterfølgende meddelt Dansk Røde Kors.

Herefter var planen at finde 20 børn i alderen 6-7 år, sunde, intelligente, og forældreløse. Da skoledirektøren i Grønland tidligt i 1951 bad præsterne om at indstille egnede børn, viste det sig imidlertid umuligt at finde et tilstrækkeligt antal børn, der mødte kriterierne. Efter opfordring fra lokale præster og læger vedtog man derfor at udvide alderskriteriet og at medtage fader-, siden også moderløse børn, mens man fastholdt intelligenskravet. Forældreløse børn endte med at være et mindretal blandt de udtagne, mens flertallet havde en mor eller en far. Derved blev det relevant at indhente samtykke fra endnu levende forældre. For omkring halvdelen af børnene fremgår det eksplicit, at forældrene var indforstået, mens vi for de øvrige ikke kan vide, om det var tilfældet. Endvidere kan der herske tvivl om, hvor vidt de adspurgte forældre forstod det fulde omfang af forslaget.

Samlet tegner der sig et billede af en beslutnings- og udvælgelsesproces, hvor der blev skiftet spor mange gange undervejs, både under forhandlingerne om at sætte forsøget i værk, i tilrettelæggelsen af det og siden i løbet af dets gennemførelse. For det første flyttede *formålet* sig undervejs i processen: Det sociale og sundhedsmæssige sigte i de første forslag blev afløst af uddannelses- og udviklingshensyn i den aftale, som Grønlandsdepartementet indgik med Red Barnet; alligevel spillede sociale hensyn en væsentlig rolle i udvælgelsen af børnene og beslutningen om en efterfølgende opvækst på børnehjem. Parallelt hermed forandredes *kriterierne* for, hvilke børn der skulle deltage, fra børn med behov for rekreationsophold til sunde og intelligente børn, ligesom alderskriteriet udvidedes, og kravet om, at de skulle være forældreløse, siden fader- eller moderløse blev tilføjet. Endelig var det først sent i forhandlingerne, at opvæksten på *børnehjemmet* blev en del af planen. Andre betydningsfulde ændringer indtraf, efter at forsøget var sat i værk: Det gælder beslutningen om ikke at modsætte sig ansøgningerne om *adoption*, selv om børnenes forbliven i Danmark var i modsætning til forsøgets intentioner. Og det gælder beslutningen om at anbringe de børn, der vendte tilbage til Grønland, i *den danske skole*, igen i modstrid med ambitionen om, at børnene skulle være brobyggere mellem grønlandsk og dansk.

Rækken af betydningsfulde sporskifter undervejs – tilsyneladende ofte truffet ad hoc som svar på en pludselig opdukket udfordring og uden videre drøftelser – efterlader indtrykket af et 'forsøg' uden et forudgående gennemtænkt design. Man havde ikke gjort sig de nødvendige overvejelser over hverken udformningen eller konsekvenserne af forsøget, før det blev iværksat. Snarere blev det konkretiseret igennem en række løbende enkeltbeslutninger, når spørgsmål eller udfordringer meldte sig. Man asfalterede så at sige, mens man kørte – og det ser ud, som om man undervejs glemte, hvad der egentlig havde været formålet med forsøget.

En vifte af forskellige aktører medvirkede til beslutningerne i forskellige led og niveauer, selv om den afgørende beslutningskompetence i de store spørgsmål lå i Grønlands Styrelse/Grønlandsdepartementet. Nogle beslutninger blev truffet af ledelse og personale i de to involverede organisationer, andre i landsrådene, endnu andre af skoledirektøren i samråd med landshøvdingen, og endelig nogle af de lokale præster og læger, der udpegede børnene. Af betydning i processen var også de personsammenfald og nære forbindelser mellem involverede organisationer og individer og de beslutningstagende myndigheder. De kendte hinanden, var repræsenteret i hinandens organisationer og kunne således drøfte sagen også under uformelle former, der kun har sat sig få spor i arkiverne.

Børnenes opvækst i Danmark og Grønland

Efter de komplicerede arrangementer af deres nedrejse ankom de 22 børn i forskelligt tempo til Danmark fra juni 1951; det største hold på 15 børn om bord på M/S Disko, der anløb København den 7. juni. De blev som planlagt anbragt på Fedgården nær Faxe straks efter ankomsten.

Pressens dækning fra ankomsten til afrejsen små halvandet år senere illustrerer offentlighedens syn på børnene: At de var glade og trivedes. Og at initiativet overalt blev beskrevet positivt både med henvisning til de gode kår, børnene nu kom under, og til de muligheder, som de små 'naturbørns' møde med det danske sprog og civilisationen ville give dem og deres folk fremover.

Meningen med opholdet på Fedgården var, at børnene skulle vænne sig til de fremmedartede omgivelser og den nye situation fjernt fra deres familier. På Fedgården kunne de fortsat tale grønlandsk indbyrdes, mens de i plejefamilierne overgik til rent dansktalende hjem. På Fedgården var der fokus på børnenes sundhed, ernæring og fremtoning, men også øje for det videre formål: Børnene blev to gange intelligenstestet, dels for at vurdere deres egnethed til den planlagte skolegang i Grønland, dels for at kunne følge udviklingen i løbet af opholdet og senere i deres opvækst.

I oktober 1951 blev børnene fordelt i plejefamilier, som var blevet udvalgt af Red Barnet. I familierne lærte plejebørnene først og fremmest dansk, men stiftede også bekendtskab med dansk kultur og levevis. Alt tyder på, at børnene blev behandlet ordentligt i plejefamilierne, at familierne var glade for dem, og at de undervejs fik en form for tilsynsbesøg af Red Barnet. Flere af børnene har positive minder om opholdet hos plejefamilierne, som en del af dem fik livslange relationer til. Men fortæller også om savnet efter deres egen familie og om oplevelsen af at være et fremmed sted uden at vide, hvad der skulle ske dem og hvorfor. Opholdet i plejefamilierne blev væsentligt længere end planlagt på grund af forsinkelsen af børnehjemsbyggeriet, hvilket nok bidrog til, at børnene glemte at tale grønlandsk.

For seks børn blev forlængelsen den væsentligste begrundelse for, at Red Barnets anbefalede, og at Grønlandsdepartementet ikke modsatte sig, plejeforældrenes adoption. Sagerne blev behandlet ved danske adoptionsmyndigheder, som med hjælp fra grønlandske myndigheder indhentede samtykke hos de tre levende forældre og hos en fjerdes plejefar, mens ad hoc-værger samtykkede for de to forældreløse. Noget tyder på, at ikke alle forældre forstod betydningen af den danske adoption, som adskilte sig fra grønlandske plejeforhold ved et fuldt brud. Med adoptionerne blev de seks børn koblet af forsøget og satte sig efterfølgende kun ganske få spor i arkivmaterialet.

De øvrige børns opvækst på børnehjemmet i Godthåb er dokumenteret i mange detaljer i materiale udarbejdet af personale, skoleleder og læger. Børnene ankom til det nybyggede børnehjem sammen med forstanderinde Dorothea Bengtzen den 6. oktober 1952 efter knap halvandet års ophold i Danmark. Dagliglivet udfoldede sig som på andre børnehjem inden for et stramt budget, men børnenes sundhed og udvikling blev nøje overvåget, og gentagne rapporter konkluderede, at deres sundhed og ernæringstilstand var tilfredsstillende og hygiejnen upåklagelig. Det var 'børn i topklasse'. Der er ingen tegn på, at der ikke blev draget omsorg for børnene i det omfang, som en sådan institution nu var i stand til, og erindringerne bekræfter dette billede set fra børnehøjde. Problemet var ikke dårlige forhold på børnehjemmet, men især fraværet af og fra familien.

Ved ankomsten til Godthåb viste det sig, at børnene havde glemt at tale grønlandsk, og man besluttede derfor at placere børnene i den danske skole frem for i den nye dobbeltsprogede skole som ellers planlagt. Det var et afgørende brud med hele forsøgets idé – men beslutningen synes at være truffet ad hoc efter omstændighederne uden at have affødt særlige overvejelser hverken om dens betydning for forsøgets intention om brobygning, eller dens langsigtede konsekvenser for børnene. Beslutningen betød, at børnene efter tilbagekomsten ikke rigtigt generobrede deres tabte modersmål, og at der vedblivende var en sprogbarriere mellem dem og deres familie og landsmænd.

Flertallet af børnene, heraf de seks fra Godthåb, havde stadig en levende forælder, men for alle var kontakten med familien begrænset. Forstanderinden afgjorde, hvornår og hvor længe besøg den ene eller den anden vej kunne finde sted, forældrene var fx ikke blandt gæsterne, når børnene fejrede mærkedage og jul, og det var et mindretal af børnene, der holdt ferie hos deres familie. Det fremgår klart, at særligt Bengtzen betragtede børnehjemmet netop som børnenes *hjem*, mens

familiemedlemmer var sekundære. Samtidig blev der lagt vægt på at bevare båndet til plejefamilierne.

Også børnenes forbindelser med byens øvrige grønlandske befolkning var begrænset. Deres kammerater var børn fra den danske skole, mens samvær med andre grønlandske børn stort set ikke er beskrevet i materialet, og børnene ser heller ikke ud til at have omgåedes mange voksne grønlændere. Der blev sideløbende givet undervisning i grønlandsk, men den manglende anvendelse af sproget i hverdagen har givetvis været den væsentligste årsag til, at de aldrig igen kom til at beherske grønlandsk som deres modersmål. I stedet omgikkes de og forstanderinden byens fremtrædende danske familier og embedsmænd. Desuden modtog børnehjemmet en række fornemme besøg fra Danmark, og pressen bragte jævnligt reportager fra børnehjemmet. De velplejede, velopdragne og dansktalende børn lader til at have været noget, alle var stolte af: Et symbol på den succesrige indsats for at fremme Grønlands udvikling til et moderne samfund efter dansk forbillede.

Fra 1956 begyndte børnene at flytte ud fra børnehjemmet, enkelte tilbage til deres mødre. En fik skibshyre til Danmark, de øvrige kom i huset i danske familier, i lære i primært dansksprogede virksomheder eller fortsatte i dansksproget efter- eller realskole. Nogle flyttede til Danmark, kort efter at de havde forladt børnehjemmet. De fleste andre fulgte siden efter. Ved udskrivningen forsvandt de ud af søgelyset hos alle involverede i forsøget.

Forsøgets konsekvenser for børnene

Under hele forløbet lå det som en underforstået selvfølge, at Danmarksopholdet og den dansksprogede opvækst ville give børnene bedre forudsætninger for et godt liv. At de derved fik 'en fremtid', som et af børnene senere refererede det. Man kan ikke fastslå en entydig kausalitet imellem forsøget, og hvordan det videre gik hvert enkelt barn. Ser man samlet på gruppen, er en række træk ved deres livsforløb imidlertid slående og viser, at fremtiden ikke for alle kom til at tegne sig så lys som forventet.

Af de 16, der voksede op på børnehjemmet, gennemførte tre en boglig uddannelse, seks en faglig, mens syv ikke uddannede sig videre efter grundskolen. Samlet opnåede børnene således ikke et uddannelsesniveau, der kunne have placeret dem som 'kernen' i deres lands modernisering; og i øvrigt forlod de fleste af dem Grønland som unge, mens blot fem levede deres voksenliv der.

Alkohol- og andet misbrug, psykiske lidelser, indlæggelser og selvmordsforsøg går igen i omkring halvdelen af beretningerne fra børnene eller deres pårørende. Gennemgående er også historier om hjemløshed og omflakkende og rodløse liv på kanten af samfundet, for nogles vedkommende også småkriminalitet og domme. Mange kom til at stå uden for arbejdsmarkedet og levede på førtidspension eller andre sociale ydelser. Et flertal af børnene levede deres liv uden nære bånd til deres biologiske slægt, og blandt de adopterede oplevede halvdelen, at adoptivfamilien brød med dem, i et tilfælde i en formel af-adoption. En del stiftede heller ikke egen familie, mens nogle fik børn, som de ikke bevarede kontakten med, eller som blev anbragt. Godt halvdelen af forsøgets 22 børn døde, inden de var fyldt 70. Samlet set altså et klart billede af, at en meget stor del af de 22 måtte kæmpe med dybe sociale og menneskelige problemer i livet.

En kilde til at forstå, hvorfor det gik sådan, er børnenes egne fortællinger om deres oplevelser under opvæksten, og hvordan de fik betydninger, der rakte langt ind i deres voksne liv. Trods børnenes meget forskellige liv fortæller de alle på hver deres vis om, hvordan deres særlige opvækst fik indgribende konsekvenser for deres relationer til familie og slægt, til Grønland og grønlændere og for deres identitet.

Det tabte modersmål spiller en central rolle i alle disse forhold. Da de mistede deres grønlandske sprog, blev båndet samtidig skåret over til det omgivende grønlandske samfund, og især børnene omkring dem reagerede med hån og drillerier. Videre frem i livet oplevede de fortsat, at de ikke blev opfattet som 'rigtige grønlændere' af deres landsmænd. Både i Danmark og i Grønland blev de

på én gang 'genkendt' som grønlandere på deres ydre, men afvist som grønlandere på grund af sproget.

Men først og fremmest er erindringen om ikke længere at kunne tale med forældre og søskende ved hjemkomsten til Grønland og sidenhen den kernefigur, som måske bedst symboliserer, hvad forsøget kom til at betyde for børnene: Tabet af familien står i alle erindringer som den mest smertelige erfaring. Børnene oplevede at blive bortrevet fra deres familie uden at vide hvorfor og hvor længe, og selv for dem, der vendte tilbage til Grønland, blev bruddet varigt på grund af sprogbarrieren og den meget begrænsede og stærkt regulerede kontakt. Tabet og savnet var desuden i mange tilfælde forbundet med ubesvarede spørgsmål; og tavshed, bebrejdelser og skyld gjorde familierelationerne vanskelige også i de tilfælde, hvor man forsøgte igen at knytte båndene. Nogle ganske få genvandt forholdet til deres familie, de fleste ikke. Med de brudte familieband mistede børnene samtidig vigtige brikker i deres hukommelse og livsfortælling.

Børnenes historier er gennemsyret af oplevelser af ensomhed, fremmedhed og rodløshed, af tabt, splittet og ambivalent identitet. At blive frarøvet sin identitet er dermed også det, der bedst sammenfatter forsøgets konsekvenser for børnene: De fleste udtrykker med det ene eller det andet eksempel oplevelsen af ikke at høre til, både som en følelse hos dem selv og udtrykt i omgivelsernes syn på dem både som børn og som voksne. Man kan forstå det som en slags dobbelt hjemløshed, hvor de hverken hørte hjemme hos familien eller blandt deres landsmænd.

Selv om intet af dette som udgangspunkt var intentionerne med det forsøg, myndigheder og organisationer satte i værk, kan man ikke affeje de faktiske konsekvenser som blot tilfældige og uheldige bivirkninger. De var affødt af de måder, hvorpå forsøget blev tænkt, tilrettelagt og gennemført. Fraværet fra Grønland og et langvarigt ophold hos dansktalende familier for børn, der var relativt små, og hvis sprog derfor endnu ikke var færdigudviklet. Fjernelsen af børnene fra deres familier og siden placeringen til fælles opvækst på en institution, hvor sproget var dansk og kontakten med både familie og grønlandske omgivelser begrænset og reguleret. Seks adoptioner til danske familier. Skolegang og uddannelse i dansksprogede rammer. Alt sammen konkrete tiltag i forsøget, som fik livslange implikationer for de børn, der blev udtaget til det. Og som blev besluttet i og imellem forskellige led og niveauer, fra topembedsmænd i Grønlands Styrelse og på centrale embedsposter i Grønland over de grønlandske landsråd, lokale præster, læger og lærere til beslutningstagerne og ansatte i de to store organisationer, der tog del i forsøget. Mere principielle overvejelser om forsøgets hensigtsmæssighed – og ikke mindst om dets betydning for børnene – var få og tonede hurtigt ud. Alle implicerede synes at have været grundlæggende overbevist om, at det, man iværksatte, ville være til gavn – på den korte bane for børnene selv, på den længere også for deres land.

Et forsøg uden protokol og konklusion

Et af spørgsmålene i kommissoriet for denne udredning er, hvilke overvejelser, beslutninger og handlinger der lå til grund for, at forsøget ikke siden blev gentaget. Svaret på det kan ikke baseres på tilgængeligt kildemateriale, men må snarere findes i tomrummet imellem kilderne, der viser sig overraskende tavse om spørgsmålet.

Vi ved, at man fra starten forestillede sig, at forsøget med de første 22 børn skulle gentages. Fra Grønlandsdepartementet udtrykte man, at man ville følge eksperimentet med største interesse, da det ville kunne få stor betydning fremover. Skoledirektøren i Grønland udbad sig løbende information om forsøgets udvikling, da også han så store muligheder i initiativet. På landsrådsmødet foreslog flere straks at sende flere børn af sted eller at gentage forsøget de efterfølgende år. Og i pressen blev der udtrykt håb om, at eksperimentet ville falde godt ud, så det kunne gentages fremover.

Også konkret blev der lagt op til og skabt mulighed for løbende at følge og vurdere forsøget. Et klart eksempel er intelligenstestene af børnene på Fedgården, hvor igennem man blandt andet ville

undersøge eventuel udvikling under opholdet. Kun én gang efterfølgende blev noget lignende gennemført, så vidt vi kan se. I januar 1955, godt to år efter tilbagekomsten til Grønland, noterede forstanderinden kort i dagbogen: "*Lærer Schultz Lorentzen foretager cycoanalytisk [sic] prøve på børnene for at se om der er nogen forandring fra den gang de blev prøvet i Danmark.*" Testen, men især det fyldige dokumentationsmateriale fra børnehjemmet, kunne have dannet grundlag for en løbende vurdering af, om forsøget udviklede sig i den rigtige retning og frembragte de ønskede resultater. Vi har ikke fundet spor af den slags overvejelser og heller ikke af, at man på noget tidspunkt efter forsøgets iværksættelse drøftede at gentage det.

I Red Barnet dukkede børnene op i mødereferater og korte omtaler nogle ganske få gange i det første par år efter deres ophold i Danmark, hvorefter de forsvandt ud af organisationens opmærksomhedsfelt. Under dagsordenspunktet 'Grønland' behandlede man nu det børnehavearbejde, som var blevet Red Barnets opgave i arbejdsdelingen mellem dem, Dansk Røde Kors og Foreningen til Hjælp for grønlandske Børn. For Dansk Røde Kors havde de 22 børn egentlig aldrig været et hovedanliggende; børnenes indkvartering på børnehjemmet i Godthåb var en beslutning truffet i Grønlandsdepartementet, som man blot havde taget til efterretning. Grønlandsudvalget i Dansk Røde Kors modtog det hjemsendte materiale fra børnehjemmet og fik dagbøgerne til cirkulation, men sagen gled ud af dagsordenen, som nu i stedet var optaget af byggeriet og driften af børnehjem i andre grønlandske byer.

Heller ikke Grønlandsdepartementet synes at have fulgt op på forsøget, selv om man ved iværksættelsen havde lagt stor vægt på dets gennemførelse. Som i organisationerne er den nærliggende forklaring også her, at forsøget og dets deltagere ikke var en prioritet, da det først var sat i søen. Som departementet selv beskrev det, havde arbejdet med nyordningen medført en voldsom forøgelse af arbejdsmængden, og i lyset af de omfattende opgaver inden for udviklingen af bl.a. infrastruktur, erhvervsliv, uddannelse og sundhedsvæsen i Grønland har det næppe forekommet presserende at overvåge det i dét perspektiv lille forsøg, da først det var sat på skinner. Heller ikke, da de grønlandske landsråd i 1959 diskuterede nye forsøg med Danmarksophold, blev forsøget med de 22 børn og eventuelle erfaringer med det nævnt. For alle involverede synes de at være gledet ud af fokus.

Fra midt i 1950'erne var der forskellige initiativer til at sende grupper af lidt større børn på sommerophold i danske familier med henblik på at styrke deres danske sprog. Fra starten af 1960'erne blev opholdene sat i system fra offentlig side, nu af et års varighed og målrettet børn på 7.-8. klassetrin, altså omkring 14-årsalderen, som skulle bo hos plejefamilier og gå i dansk skole. Frem til udgangen af 1970'erne var omkring 9000 skolebørn på et sådant Danmarksophold. I forhold til de 22 børn var disse ældre og dermed bedre forankret i deres eget sprog og egen kultur og bedre i stand til at forstå rejsens karakter og formål. Børnene var heller ikke socialt udsatte, men fra almindelige familier, som de vendte tilbage til bagefter. På afgørende punkter fulgte de senere ophold altså en anden kurs, som ikke havde de samme konsekvenser, selv om der også her blev rapporteret om hjemve og savn, om spændinger mellem børnene og plejefamilierne og deres egne familier, om 'sprogchok' og identitetsforvirring.

Mens de nye ophold tog form og blev sat i værk, gled historien om og erfaringerne fra det første forsøg og de 22 børn, hvis liv blev grundlæggende formet af det, ud i glemslen. Først fire årtier senere blev den fundet frem igen og fortalt, ikke mindst af børnene selv, i Tine Brylids bog *I den bedste mening*.